

IRONIA ÎN JURNALUL LUI I. D. SÎRBU. CONSIDERAȚII PRAGMASTILISTICE

MIHAELA MORARU STANCU
Universitatea din București

1. Preliminarii

1.1. Obiectivul lucrării

Lucrarea de față își propune să analizeze procedeele prin care se realizează ironia verbală într-un text confesiv – *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, scris de Ion D. Sîrbu în perioada 1983-1989 și apărut postum.

Jurnalul ales se încadrează în rândul jurnalelor de criză, conform clasificării elaborate de criticul Mihai Zamfir în lucrarea *Cealaltă față a prozei* (capitolul *Jurnal de criză și jurnal de existență. Tipologia jurnalului intim românesc*), întrucât Ion D. Sîrbu se desprinde din seria acestor autori care „scriu jurnale pentru că nu mai pot altfel să își descarcă, prin feroare scriptică, o stare de exasperare sau de revoltă ireprehensibile” (2006: 145). Scriitorul simte nevoie să caute o modalitate prin care să nu se lase contaminat de dezastrul produs de regimul comunist (*apud* Ursu 2006: 151) și o găsește prin intermediul ironiei, despre care întrisea că este: „arma cu care mă apăr când scriu, genul literar în care sper să rămân în viață chiar și după ce voi mori” (Sîrbu, 2009: 6).

1.2. Cadrul teoretic

Ironia este definită ca fiind figura de gândire ce constă dintr-o expresie simulată, prin intermediul căreia se formulează cu seriozitate un coninut comic, uneori burlesc, opus față de ceea ce se afirmă aparent în enunț, cu rolul de a introduce „o apreciere negativă, dispre uitoare ori persiflantă la adresa unui eveniment sau a unei persoane” (DSL, 2001: 276). Din această definiție rezultă termenii cheie: simulare, coninut comic, negație („opus față de ceea ce se afirmă”), apreciere negativă. În continuare vom încerca să treacem în revistă teorii care nu au eazăz termenii-cheie notați mai sus.

Ne vom opri asupra teoriei lui H. P. Grice, care în lucrarea *Logic and Conversation* susține că „A fi ironic înseamnă, printre altele, să te preface (după cum o arată și etimologia), că ci în timp ce ne dorim ca preferința sa fie recunoscută ca atare, să o anunțăm strică efectul” (1978/1989: 53-54, *apud* Negrea, 2010: 40-41). Această observație se referă la caracterul simulat căruia se atribuie unui enunț ironic și conduce la concluzia că un astfel de enunț încalcă maxima calității. Aprecierea negativă sau, altfel spus, deprecierea, presupune un proces de evaluare, de aceea teoreticianul englez consideră că „ironia este legată intim de exprimarea unui sentiment, a unei atitudini sau a unei evaluări” (Grice 1978/1989: 53, *apud* Negrea 2010: 103).

Simularea în acest caz presupune comunicarea opusului a ceea ce se vrea să spus de fapt, cu alte cuvinte, ironia implică negația a ceea ce se spune, concluzie la care au ajuns mai mulți teoreticieni, pornind de la lucrarea lui H. P. Grice, printre care și R. Giora, care afirma,

într-un studiu din 1995, c : „ironia este o formă de negație care nu folosește mereu raci explicite ale negației” (apud Negrea 2010: 44).

În lucrarea *Analiza textelor de comunicare*, Dominique Maingueneau atribuie ironiei un caracter polifonic, vândând acest tip de enunț ca un fel de punere în scenă prin care enunțatorul să se audă, prin vocea sa, un personaj ridicol care vorbește serios și de care el se distanțează”, subminându-i propria enunțare (Maingueneau 2007: 212; 213). Această punere în scenă, dar și coninutul comic fac din ironie o modalitate de a stârni râsul, implicând cel puțin doi participanți. Exemplul de mai jos, extras din jurnalul pe care urmărește îl analizăm, ilustrează acest lucru și conduce discuția spre următorul factor important, acela al instanțelor de comunicare dintr-o enunțare ironică :

Po i să te rogi singur: să visezi, să scriși sau să citești poezii, dar nu poți râde singur. Pentru râs trebuieesc minimum doi (plus unul nevăzut, care asistă numai). Eu să fi bufonul care zice, tu ești cel care ai în el să râzi – iar EL este martorul, publicul, notarul. (Sau turnul torului!) (Sîrbu, I: 80).

În articolul dedicat ironiei din lucrarea *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, editată de Jacob L. Mey, M. Marino remarcă existența a trei participanți abstracti în această situație de comunicare, participanții ce se raportează la categoria gramaticală a persoanei. Persoana I se referă la emițătorul enunțului ironic, persoana a II-a este reprezentat de receptor, iar persoana a III-a este victimă ironiei; coincidă dintre oricare dintre aceste persoane creând situații specialize, precum autoironia și ironia instructivă (1998: 410).

Nefindând marcată prin elemente lingvistice, „ironia verbală este intențională și implicită” (Negrea 2010: 18), de aceea un rol important îl joacă receptorul, cel care în elagează mesajul ca fiind ironic și îl interpretează ca atare.

Textul confesiv prezintă anumite particularități. În primul rând, presupune un act de autocomunicare, un discurs autoadresat, unde emițătorul este și receptor. În cazul jurnalelor publicate, receptorii devin cititorii. În al doilea rând, mesajul poate fi descifrat de către receptorii-cititori dacă există un fond comun de cunoștințe cu emițătorul.

Conform teoriei lui H. P. Grice, procesarea semnificației în ironie se face în două trepte (mentale): literală, apoi, ironică, cu o secvență intermediară, anularea (semnificației literale) (apud Negrea 2010: 36). În lucrarea *O retorică a ironiei* (1974), criticul literar W.C. Booth a încercat să arate cum se face transferul de la emițător la receptori, subliniind faptul că există patru paști pentru a reconstrui ironia intenționată de emițător:

1. Respingeră semnificația literale
2. Exersarea unor interpretări sau explicații alternative
3. O decizie despre cunoștințele și credințele emițătorului
4. Selectarea unei semnificații noi (Booth apud Marino 1998: 411).

În toate abordările ironiei, vocabularul normativ se reduce la: mesajul literal, mesajul intenționat și contextul (Marino 1998: 410).

În jurnalul lui Ion D. Sîrbu se ironizează situații în care se află cei care trăiesc absurdul și comunismul, de aceea se remarcă de multe ori o corespondență între emițător, receptor și victimă ironiei (ceea ce în narratologie se explică prin identitatea între autor – narator – personaj; discursul homodiegetic sau autodiegetic, în terminologia lui Gérard Genette) (apud DSL, 2001: 333-334). Receptorul-cititor, care a trăit în acea perioadă, se poate regăsi și în diversele evenimente, situații descrise de autor.

2. Exemplificări

În continuare vom analiza situații de ironie verbală în jurnalul lui Ion D. Sîrbu. Fragmentele alese au ca trăsătură comună atitudinea critică la adresa puterii ce guvernează societatea comună.

(1) *Foamea, frigul, frica – iată valorile reale și primordiale ale lumii noastre, ele sunt cea mai uriașă inovație socială (în socialist), fiindcă disciplinează, înfriță ea și, mai ales, face să se teargă din memoria conținută noastră politică nevoie de libertate, democrație, egalitate de anse.* (Sîrbu 2009, I: 21).

În acest caz (1), emitorul îmbrăcă haina acelui „personaj ridicol care vorbește serios” și negă, fără a folosi mereu specific negației, că, din contră, aparentătădând realitatea lumii în care trăiește: foame, frig, frică. Discrepanța dintre mesajul literal și mesajul intenționat rezultă din reunirea celor trei substantive sub umbrela Valorii, „cea mai uriașă inovație socială”, dar și din al treilea verbelor „a disciplina”, „a înfrița” și „a terge”. Dacă primul ar trebui să reprezinte pozitivul, celelalte două au o înțelegere negativă. Finalul afirmă anularea adevărăturilor valorii: libertate, democrație, egalitate de anse.

Sintagmele „lumea noastră” și „conținută noastră” reflectă o identificare a emitorului cu receptorii, destinatarii *in absentia*, semnalând în același timp întâlnirea celor două instanțe sub statutul de victime ale ironiei.

Urmatătoarele trei exemple ilustrează absurdul existenței, într-o încercare de a face haza de necaz.

(2) *Caracterul propriu al postului creștinesc, ortodox: în satul vechi se postează cu gândul la ospătul ce va veni după; noi postăm mult mai „patristic”: cu gândul la ospătele creștine au fost, ce nu se vor întoarce niciodată...* (Sîrbu, I: 31)

Ironia verbală din primul text – (2) – reiese din analogia dintre trecut și prezent cu privire la post, trădând, pe de o parte, ceea ce se ascundea în spatele postului creștinesc – „gândul la ospătul ce va veni după” – și ceea ce se întâmplă în prezentul celui care scrie, aflat în situația de a se gândi la „ospătele creștine au fost, ce nu se vor întoarce niciodată”. Realitatea satului vechi intră în contradicție cu realitatea regimului de atunci, ce oferea un post calificat ironic ca fiind „mult mai «patrastic»”. Din nou se observă identificarea dintre emitor și receptori, prin utilizarea pronumelui personal și a verbului „a posta” la persoana I, plural.

(3) *Trăim în plină comedie, comedia astăzi este tot ce poate fi mai trist și mai tragic în lume. Istoria tinde spre propria groază, personalitatea ei ajunge proprietatea caricaturii, idealurile devin proprietatea lor hainei. Difficile sunt să trăim non vivere. Filosofia a fost preluată de funcționarii din agitație, politica o face papagalii de la Primărie (de la Primăria primarului, și fără bine în el însuși), destinul lumii depinde de către iva economică și militarii cinici și limita înăuntru. Mâncăm absurd cu pâine – doar că, pentru pâine, suntem la coadă cu cartelele în mâini, pe când din absurd avem uriașe stocuri supranormative, suficiente pentru câteva decenii de acum înainte...* (Sîrbu, I: 68-69)

Aceeași modalitate prin care receptorii devin parte și la realitatea emitorului, împreună devenind victimele ironiei, se evidențiază și în exemplul al doilea (3), unde verbele „a trăi”, „a mânca” și „a avea” sunt folosite la persoana I, plural: „trăim în plină comedie”, „mâncăm absurd pe pâine”, „avem uriașe stocuri”. Ironia reiese din primul enunț, prin extremația termenului comedie, ca specie dramatică ce aduce bună dispoziție, lângă adjectivele „trist” și

„tragic”, ajungându-se la oximoronul *comedie trist*. Situaile exagerate, de multe ori, cu scopul de a asigura decodarea mesajului de către spectatorii unei comedii și de a stări râsul, devin realitate crud „a tot ce poate fi mai trist și mai tragic”, într-o lume în care se mână absurd pe pâine, iar în timp ce accesul la pâine este limitat de cartele, absurdul „se bucur” de „uria e stocuri”.

(4) *Umorul p gubos-valah al doamnei mele. Cerându-i, mai zilele trecute, ceva mai consistent pentru cina mea, ea mi-a ar tat frigidul nostru alb, curat... i gol. Mâniindu-m (diabetul te îne mereu fl mând) am strigat: „Vreau m car parizer, eu aduc bani în casa asta.” So ia mea, calm , f r nicio vorb , mi-a pus în farfurie goal o hârtie de o sut , zicându-mi: „Asta aduci, asta m nânici!”.*

Acum, în curtea b trâneasc ap rin ilor ei ne sim im bine: nu ne mai aducem aminte de mesele de odinoar : nu are rost. Epoca de aur a proletariatului exploatat (socrul meu, Simion, dintr-un singur salariu de cazangiu, la Atelierele C. F. R., inea o cas , cre tea patru fete, toate date la coal), epoca pie elor vuind de zgomot i pline de tot ce vrei, chiar i epoca s rb torilor ca s rb tori i nu s rb toriri, a trecut definitiv, pentru totdeauna. A murit satul, a murit i pia a.

Olimpia i sora-sa stau sub nuc, ascult muzic sărbeasc i se amuz (râzând cu lacrimi) citind, cu voce tare, re etele din *Cartea de bucate a celebrei, odinoare*, Sanda Marin. Gulii cu ciuperci, iepure în sos de vin, vi el cu bame i costi cu garnituri de ro cove i castane.

Azi plec m: la Craiova ne a teapt frigidul. Alb, curat i gol. Gol ca un angajament solemn. Gol ca un cântec de ziua recoltei.” (Sîrbu II: 86).

Spre deosebire de exemplele prezentate până acum, caracterizate prin descrierea unor situații ce vizează generalul, emițând judecătorești care reflectă starea generală a populației din acea perioadă, ultima însemnare – (4) – pornește de la particular, de la un episod concret, ajungând în cele din urmă să sugereze generalul. Simbolul în jurul căruia se construiește narațiunea este frigidul „alb, curat și... gol”. Enumerația celor trei adjective-epiteti, de la începutul discursului se repetă în final, printre-un enunț eliptic de predicat și fără acele puncte de suspensie, ce desprează primele două atribute „alb” și „curat” de „gol”, semnificând, în încheiere, distanța dintre ele a fost anulată, descriind nu doar o stare dintr-un moment anume, ci o stare permanentă, generală, ce poate fi generalizată. Textul se termină cu două enunțuri eliptice de predicat, construite pe baza comparației și repetării, în jurul însuși aripii centrale a frigidului, aceea de a fi gol: „ca un angajament solemn”, „ca un cântec de ziua recoltei”. În spatele celor două comparații se ascunde ironia, întrucât angajamentul solemn ar trebui să presupună încredere în viitor, ceea ce în cazul de față lipsea cu desăvârșire, iar cântecul de ziua recoltei ar fi trebuit să surprindă o stare de bună stare, pe care sistemul o împiedică să existe.

O particularitate interesantă a acestei însemnări este dată de figură retorică ce are la bază repetărea, cu scopul de a evidenția diferența dintre trecut și prezent. Pe de o parte, se repetă substantivul *epochă*: „epoca pieelor vuind de zgomot”, „epoca sărbătorilor” cu referire la trecut, iar pe de altă parte, apare repetarea verbului „a muri”: „A murit satul, a murit și piața” cu referire la prezentul trist, triste și tratat cu „sărbătoriri”. Tautologia din sintagma „epoca sărbătorilor ca sărbători” are scopul de a sublinia autenticitatea, aducând un argument în favoarea trecutului. Paragmenonul „sărbători și nu sărbători” aduce în prim plan antiteză trecut (epoca sărbătorilor) – prezent (epoca sărbătorilor).

M. Marino, în articolul amintit, face diferență între ironia evenimentelor (*the irony of events*), care sugerează o perspectivă mult mai modestă cu privire la lipsa de control a omului asupra întâmplărilor și ironia soartei (*the irony of fate*) care implică o privire în trecut asupra evenimentelor ce au fost controlate de personalitate și sau societate și greu de să se potrivească chiar de către zei (1998:410). Revenind la exemplul nostru, putem trage următoarea concluzie: într-o

epoch în care „frigiderul e gol”, „farfuria e goal”, nu r mâne decât ironia întâmplării (*the irony of events*), aceea de a citi rețetele din „Cartea de bucate” i-a te amuză de bog ia enumera iezi din enunț eliptic de predicat (semn c probabil verbul „a mâncă” s-a pierdut în trecutul îmbelugat, prezentului r mânnându-i doar imagina ia celebrei autoare Sanda Marin): „Gulii cu ciuperci, iepure în sos de vin, vi el cu bame i costi cu garnituri de ro cove i castane.”.

Ultima însemnare aleasă are ca figură centrală – alegoria, care trădează în final, o aluzie ironică la adresa aceluia și contextul nefericit reprezentat de societatea comunistică.

(5) *Unii savanți americani – citeșc într-un Reader Digest – sus în cadrul balenele care e ușor pe plajele din Florida o fac din cauză c, printr-un accident, i-au pierdut simbolul de orientare; în ureche le intră o plonjă (cimex) minuscul de apă, aceasta le strică „radarul” și, fatalmente, le împinge spre sinucidere.*

Am nuntul cel mai îngrozitor în această foarte plauzibilă supozitie constă în faptul că numai unul turmei de balene e prins de plonjă. El îl i-a pierdut simbolul de orientare, lăudând-o spre moarte. Turma îl urmărează din motive de instinct, fidelizează disciplină. (Sîrbu, I: 75-76).

Se pornește de la relatarea unui fapt cu o anumită intensitate ironică, din lumea animală, pentru a ajunge la o stare de fapt din sfera umanului. În acest caz (5), rolul decisiv îl are receptorul. El este cel care poate interpreta mesajul ca având o incertitudine ironică. Singurii indicii în acest sens sunt: utilizarea substantivului colectiv „tură” pentru desemnarea unei grupuri de balene și enumerația „instinct, fidelizează, disciplină”, ultimele două substantive fiind calificate umane, în special. Ceea ce face ca acest conținut să fie interpretat ca fiind unul ironic este acel fond comun de cunoștințe dintre emitent și receptor, cu privire la încercarea în masă de „spiritul de creiere” și „spiritul de tură” al populației, realitate și ale contextului istoric în care se produce mesajul. Receptorul renunță la semnificația literală, exersând una alternativă pentru a ajunge la un înțeles nou.

3. Concluzii

În urma acestei analize, putem trage mai multe concluzii.

Pentru a înțelege un mesaj dintr-un text confesiv, este nevoie de un fond comun de cunoștințe între emisar și receptor. Ironia verbală se caracterizează prin lipsa unor indicii expliciti, de aceea există diverse modalități de introducere a unui conținut implicativ astfel de incertitudine într-un text confesiv:

- simularea laudei unor realități condamnabile
- alaturarea unor termeni contrastanți
- prezentația unor situații absurde
- emiterea unor judecări generale pentru a reda particularul
- relatarea unei experiențe personale pentru a reda generalul contextului
- introducerea alegoriei pentru a ascunde ironia verbală
- utilizarea unor procedee stilistice, precum: enumerația, repetitia, comparația, pentru a nuantă enunțul area ironică

În multe cazuri există o identitate între emisar și receptor și victimă ironiei. Emisarul își ia pe receptorii *in absentia* pentru a îlaudă ironizarea contextului în care trăiesc. Pentru Ion D. Sîrbu, jurnalul este o modalitate de a simboliza libertatea de exprimare, printr-o încercare de a face lucru de necaz, de a supraviețui absurdului existențial. Realitatea la care face referire este „totdeauna alta decât a contextului său intimă” și realitatea cititorului, a teritoriului persoanei,

proiectat în spațiu recept rii” (Ursa: 172). Ironia reprezintă produsul unei evaluări și masca prin care se relevă atitudinea critică la adresa puterii ce guverna societatea comună.

SURSE

Sîrbu, Ion D., 2009, *Jurnalul unui jurnalist în jurnal*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc.

BIBLIOGRAFIE

- DSL = Bidu-Vrăneanu, Angela, Cristina Cîlrau, Liliana Ionescu-Ruxandoiu, Mihaela Manca, Gabriela Pan Dindelegan, *Dicționar de tipuri ale limbii*, ediția II-a, București, 2005, Nemira.
Maingueneau, Dominique, 2007, *Analiza textelor de comunicare*, Iași, Editura Institutul European.
Marino, M., 1998, „Irony”, în Jacob L. Mey (ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics* Oxford, Elsevier Science Ltd., p. 409-412.
Negrea, Elena, 2010, *Pragmatica ironiei. Studiu asupra ironiei în presa scrisă românească*, București, Editura Tritonic.
Săvulescu, Silvia, 2004, *Retorica și teoria argumentării*, București, Editura comunicare.ro.
Ursa, Anca, 2006, *Metamorfozele oglindii. Imaginarul jurnalului literar românesc*, Cluj-Napoca, Editura Limes.
Zamfir, Mihai, 2006, *Cealtă față prozei*, București, Editura Cartea Românească.

IRONY IN I.D. SÎRBU'S DIARY. A PRAGMATIC AND STYLISTIC APPROACH

(Abstract)

In this study we try to analyze the strategies of the verbal irony in a diary (an autobiographical text). For Ion D. Sîrbu, irony is a way of escaping the absurd that characterized the communist society in which he was living. Verbal irony does not have explicit markers. The author used different ways of introducing ironic statements in his text. At the same time, in order to accurately receive and interpret irony, it is necessary to have a common base of knowledge between the sender and the receiver.